

Rıfat Ilgaz'ın "Çocuklarım" Şiirinde Zaman- Mekân Unsurları ve Çocuk İlişkisi Üzerinde Bir İnceleme

*An Analysis of Time- Place Factors and Child Relations
In The Rıfat Ilgaz's "Çocuklarım (My Children)" Poem*

Hülya SÖNMEZ*

ÖZET

Çalışmada Rıfat Ilgaz'ın çocuklar için yazmış olduğu Çocuklarım adlı şiiri, edebî eserin önemli iki unsuru olan zaman, mekân ve bunların çocuklarla olan ilişkisi itibarıyla incelenmiştir. Şiir üzerinde yapılan incelemelerden sonra tespit edilen bulgular, şiirdeki zaman, mekân ve çocuk arasındaki münasebeti ortaya koymuştur. Bu bulgular, şairin çocuklara yönelik mesajlar verirken zaman ve mekânı araç olarak kullandığını göstermiştir. İçerik analizine dayalı bu çalışma, iki basamaktan oluşuyor: Birinci basamakta şiirde geçen mekânlar ile şairin vermek istediği mesaj(lar) arasındaki ilişki tespit edilmiştir. İkinci basamakta ise şairin kullandığı zamanlar ile şiirde geçen duygu(lar) arasındaki bağlantı anlamlandırılmıştır. Sonuç olarak bu iki unsurda çocuğun yeri ve önemi değerlendirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELE

Rıfat Ilgaz, çocuk, şiir, zaman, mekân

ABSTRACT

In this article, Rıfat Ilgaz's poem "Çocuklarım (My Children)" written for children was analysed in terms of literary important two factors; time, place and their relations with children. After analyzing of poem, the confirmed findings lay bare that there are relations between time, place and child. These findings show that poet had used time and place as instruments while giving children oriented messages. Analyzed with content analyze method, this research forms into two stages. In the first step, the relations between places and the message(s) that the poet wanted to give was analyzed. In the second step,

* Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü

the connections between times used by the poet and emotions placed in the poem were explained. In conclusion in these two factors, position and importance of child were evaluated.

•

KEY WORDS

Rıfat İlgaz, child, poem, time, space

GİRİŞ

Rıfat Ilgaz, seksen iki yıllık ömrünün büyük bir bölümünü Türk edebiyat tarihinde ölümsüzleşen eserler yazmakla geçirdi. Son ana kadar kalemi elinden düşürmeyen Ilgaz, yazdıklarıyla dönemin aynası, toplumunun sesi oldu. Öğretmen olması itibarıyla Ilgaz, yaşadığı dönemin eğitim sistemini en can alıcı noktalarıyla eserlerinde ustaca değerlendirdi (Abaday 2007). Ilgaz, yaşadığı dönemde görülen eğitim sistemindeki aksaklıkları, bozuklukları, eksiklikleri kara mizahla hem güldürüp hem de düşündürerek ele alır (Kabacalı 1993). Bundan dolayı onun eserlerinde çocuk her zaman ön sıralarda yer alır. Şair gelecek olarak gördüğü çocuğu, geçmişin ve şimdinin hamuruyla yoğurur. Onun çocuk temalı şiirlerinde şiiri yapan her şey çocuktur. Çünkü şair, bir sanat eseri olarak gördüğü çocuğu hem şiirlerine hem de çocuklar için yazdığı hikâye ve romanlarında başarılıca işler. Bununla birlikte daha önce yapılan bazı çalışmalarda Ilgaz'ın şiirlerinde çocukları anlatıp çocuklara anlattığı tespit edilmiştir (Sönmez 2012:17). Şairin çocukları anlatmadaki ustalığını bazı yönleriyle incelemek amacıyla yapılan bu çalışma, onun bu konudaki başarısını bir kez daha vurguluyor. Çocuklar ve yazdığı şiirler arasındaki münasebeti: *“Sınıfın ozanım mimli // Hababam Sınıfı'nın yazarım ünlü // Kim ne derse desin, // çocuklar içi yazdım hep. // İki iş tuttum ömür boyu köklü. // Çocukları okutmaktı ilk işim. // İkincisi, // Yazdıklarım çocuklara okutmak.”* (Tombul 2009: 14) şeklinde açıklayan Ilgaz, bu konudaki hassasiyetini de bu şiirde dile getiriyor. Şiirine çocukla hayat veren Ilgaz'ın bu özelliğini *Çocuklarım* adlı şiirin zaman ve mekân unsurlarında görmek mümkündür.

1. “ÇOCUKLARIM” ŞİİRİNDE ÇOCUK VE MEKÂN İLİŞKİSİ

Edebî eserlerin önemli unsuru olan mekânla ilgili çok sayıda tanım yapılmaktadır. Çetişli (2004: 77), edebî eserde mekânı: *“Mekân, -en basit haliyle- eserde yaşanan olayların sahnesi”* şeklinde tanımlar. Şiirin zaman, mekân unsurlarını insan kavramıyla doğrudan ilişkilendiren Oğuz, bu durumun şiirin tahliline katkı sağladığını belirtir (2010: 127). Edebî eserlerde mekân oluşturulurken sanatçının işleyeceği konuya göre mekânlar farklılık gösterebilir. Hem işlenen konuyu hem de sanatçının iç dünyasını eserin yüzey yapısına yansıtan mekân ve mekân unsurları sabit kalmamakla birlikte farklı da olabilir. Edebî eserde farklılığa bağlı oluşan mekân türlerini Çetin (2005:134-137), somut (açık, kapalı) ve soyut (ütopik, fantastik, metafizik ve duyuşsal)

olarak iki ana gruba ayırmaktadır. Mekânların farklılık göstermesiyle birlikte onun aktarılışı ve eserdeki kurgusu da farklı kullanım yöntemlerini beraberinde getirmiştir. Sanatçılar, eserlerinde mekânı belirtmek için her dönem farklı yöntemler kullanmıştır. Stevick'nın (2004: 218, Çev.: Kantarcıoğlu) aktardığına göre: “ İngiltere’de derslerde Jane Austen’in, Bronte’nin, Hardy’nin romanlarında olayların geçtiği yerleri gösteren edebî haritalar kullanılır.”dı. Rıfat Ilgaz ise şiirlerinde zaman ve mekân unsurlarını vermek istediği mesajla bütünleştirerek kurgular. Diğer edebî türlerde olduğu gibi Rıfat Ilgaz’ın şiirlerinde mekân vurgulanan iletilerin aracıdır. Ilgaz’ın şiirlerinde çocuk ve mekân münasebetini daha iyi görmek için şairin *Çocuklarım* adlı şiiri bu boyutuyla değerlendirilmiştir.

*“Yoklama defterinden öğrenmedim sizi,
Benim haylaz çocuklarım!
Bir sinema dönüşü tanıdım,
Koltuğunda satılmamış gazeteler...
Dumanlı bir salonda
Kendime göre karşılarken akşamı,
Nane şekeri uzattı en tembeliniz...
Götürmek istedi küfesinde
Elimdeki ıspanak demetini
En dalgını sınıfın!
İsterken adam olmanızı
Çoğunuz semtine uğramaz oldu mektebin
Palto, ayakkabı, yüzünden
Kiminiz limon satar Balıkpazarı’nda
Kiminiz Tahtakale’de çaycılık eder;
Biz inceleye duralım aç tavuk hesabı,
Tereyağdaki vitamini
Ve kalorisini taze yumurtanın!
Karşılık neler öğrenmedik sınıfta,
Çevresini ölçtük dünyanın,
Hesapladık yıldızların uzaklığını,
Orta Asya’dan konuştuk lâf kalabalığımda.
Neler düşünmedik beraberce
Burnumuzun dibindekini görmeden
Bulutlara mı karışmadık.
“Hazan rüzgârı”nda dökülmüş
“Hasta yapraklar”a mı üzülmedik.
Serçelere mi acımadık, kış günlerinde
Kendimizi unutarak!”
(Ilgaz 2009: 7-8)*

Çocuklarım şiirinde toplam 108 sözcük kullanılmıştır. Bunlardan şu sözcükler şiirde mekânı doğrudan veya sembolik olarak temsil eder: *Yoklama defterinden, sınıfın en devamsızı, sinema dönüşü, dumanlı bir salonda, uğranmayan mektebin semti, Balıkpazarı, Tahtakale, sınıfta, bulutlara*. Toplamda on yedi olan bu sözcük ve sözcük grupları, şiirdeki tüm sözcüklerin 16/100'na denk gelir.

Ilgaz, *Çocuklarım* şiirinde çocuğu eğitim süreci içerisinde işler. Bundan dolayı Ilgaz, bu şiirinde mekân olarak sıklıkla okul ve okul çevresi olan mekânları kullanılmıştır. Sezer (1991: 38), "*Yoklama defterinden öğrenmedim sizi*" ifadesini Ilgaz'ın tüm eserlerini çözen anahtar bir cümle olarak gördüğünü ifade eder. Bu cümle aynı zamanda şiirde mekânı da çözen bir anahtardır. Şiirin birinci bölümünde öğretmen şair, çocukları okulda görmek yerine onlarla sokakta tanıştığını söyler. "*Yoklama defterinden tanımadım sizi/ bir sinema dönüşü tanıdım.*" Ilgaz burada *yoklama defteri* ile okulu, sınıfı kasteder. Aynı zamanda Ilgaz, şiirin bu bölümünün genelinde "*yoklama defteri, öğrenmek, haylaz çocuk, sınıfın en devamsızı, sinema dönüşü tanıdım*" ifadeleri arasında zincirleme bir tenasüp oluşturarak mekânı belirginleştirir. Şair, şiirin üçüncü bölümündeki mekânları konuşma üslubuyla açık olarak ifade eder: "*İsterken adam olmanızı //çoğunuz semtine uğramaz oldu mektebin // Palto ayakkabı yüzünden*". Şiirde *semt* sözcüğü ile öğrenciler tarafından unutulmuş okul kastediliyor. Çünkü *semt* sözcüğü, bilinenden ziyade uzak kalınan ve bu uzaklıkla unutulmuş ve de bu unutulma karşısında öğrencilerine kırgın olan okulu imgeler. Şair, çocukların okulu unutmalarının müsebbibi olarak onların içinde buldukları fakirliği görür. Şiirde kullanılan *palto ve ayakkabı* sözcükleri birer suçlu kimliğiyle şair tarafından yargılanır. Nitekim *yüzünden* sözcüğü suçluların suçunu yüzüne vuran bir avukat savunmasıdır. Ilgaz, şiirin bu üç mısralık kısmında şiirin derin yapısında olan mahkeme salonunu okuyucusunun zihninde şöyle canlandırır: Burada şair, suçlu koltuğuna palto ve ayakkabıyı (toplumu), sanık koltuğuna da çocukları oturtmuştur. Kendisi de müdafî (Özkan 1975) cübbesiyle çocuklardan adam olmalarını istenmesinin ilk celsesinde hayalî bir duruşma salonunda okuyucusunun karşısına çıkar.

Şiirin dördüncü bölümünde yer verilen mekânlar Balıkpazarı ve Tahtakale'dir. Şair, çocukların okulda olmamasının suçunu bu iki mekâna yükler. Çünkü çocuklar, buralarda limon satıp çaycılık yapıyor. Bu durum, şairin en büyük korkularından olan çocukların erken yaşta çalışmak zorunda kalmaları gerçeğinin geçtiği mekânları belirtir. Bu mekânlar, çocukların çalıştığı yerler olmasından dolayı Ilgaz, bu mekânlara karşı bir kaçış temayülündedir.

Şiirin beşinci bölümünde şair, öğrencileriyle arzuladığı yerdedir. Burası, çocukların güvende olduğu ve şaire yakın oldukları “sınıftır”. Sınıf, aynı zamanda şair için huzursuzlukların da bittiği yerdir. Bundan dolayı Ilgaz, çocuklar için yazdığı şiir kitabına “Sınıf ” adını vermiştir. Bu bölümde şair, öğrencileriyle ütopyik bir âlemden yaşarken soyut mekânları kullanır. Bu geçiş şiirin son bölümü olan altıncı bölümde açıkça görülür. Şiirin ilk beş bölümünde somut mekânlara değinen şair, bu somut mekânları kendisine ıstırap veren yerler olarak işliyor. Oysa şiirin son kısmında şairin soyut mekânları kullanması onun istemediği gerçeklerden kaçışını gösterir. Çünkü dış (gerçek) mekânın verdiği sıkıntı şairi iç mekân olan hayal âlemine yönlendiriyor. Ilgaz, “Bulutlara mı karışmadık” diyerek öğrencileriyle arzuladıkları hayalî ülkeye ulaştıklarını sezdirir, “Kendimizi unutarak” diyerek de yapılan istekli mekân tercihini vurgular.

Ilgaz, şiirlerinde çocuklar için somut olarak hangi mekânı seçeceği konusunda çok titizdir. Çünkü ona göre okul dışındaki dış dünya tuzak ve tehlikelerle doludur. Dış dünyanın tehlikelerine karşı Ilgaz, okulu sığınak olarak görür. Bundan dolayı şair, bütün olumsuzluklarına rağmen öğrencilerini okula getirme çabasıdadır. Şairin çocuklar için uygun gördüğü mekân okuldur. O, şiirlerinde öğrencilerini yine okul çatısında toplamayı hayal eder. Bu büyük hayalini *Oğlum* şiirinde şöyle ifade eder:

“Şu koskoca memlekette,
Yeni vurgunlar bekleyen
Arsalardan başka oyun yeri yok sana;
Büyük şehirlere yakışıır
Çocuk bahçeleri yok.
Hangi yurda bırakayım da
Küfürsüz oyunlar öğrenesin,
Hangi hemşirenin ninnisiyle
Yatasın, öğle uykusuna.
Hangi okulda yetiştireyim seni
İstedğim gibi?”
(Ilgaz1997:47-55, Akt.:Kaya 2007:46-47).

Yukarıda şair, çocuklar için uygun bir mekân arayarak bu arayışın sonunda bir mekân sınıflandırması yapar. Bunlar, iyi ve kötü mekânlardır. İyi mekân, şairin diğer şiirlerinin genelinde de vurguladığı gibi okuldur. Şair, okul dışındaki mekânlara dış mekân demektedir. Yukarıda şairin dış dünya olarak gördüğü “güvensiz memleket, çocuk bahçelerinin olmadığı büyük şehirler, değerlerin yitirildiği yurtlar” çocuklar için tehlikeli mekânlardır. Buralar tuzak ve tehlikelerle doludur. Ilgaz sıkıntılı bir dönemde yaşadığı için şiirlerinde bu

zamanın sıkıntılarını ifade ederek bu zamanın ortasına çocukları yerleştirir. Şaire göre dünyanın durumu kötüleşmiştir. Şairin düşündüğü şey, bu kötü ve köhneleşmiş dünyada çocukların yerinin neresi olacağıdır. Şiirin devamında Ilgaz, “*Hangi okulda yetiştireyim seni! İstedğim gibi*” diyerek çocuklar için uygun yer olarak yine okulu vurgular.

2. “ÇOCUKLARIM” ŞİİRİNDE ÇOCUK VE ZAMAN İLİŞKİSİ

Günümüze kadar zamanla ilgili birçok tanım yapılmıştır. Elias (2000: 20, çev. Veysel Ataman) zaman için “*Zaman nesnel olarak (bilinçten bağımsız) var olan bir akışın kavramsal yansıması olduğu gibi, bütün insanlara özgü, her türlü somut deneyimden önce gelen bir yaşantı biçimi de değildir.*” der. Bergson (2003:12 Akt. Durmuş) ise zamanı: “*Zaman uydurmadır ya da hiçbir şey değildir.*” olarak tanımlar.

Toplumcu şairlerde görülen ortak zaman unsuru *Çocuklarım* şiirinde de görülür. Bu zaman unsuru toplumlara göre gelecekte var olacağına inanılan bir *altın çağdır*. Altın çağ anlayışında, doğru dönemi bekleyen *ütopik* görüşe göre zaman ilerlemektedir. Bu ilerleyiş toplumcularda tarihe inanma düşüncesini doğurur. Toplumcular yaşadıkları zamanın olumsuzluklarından rahatsızlık duyar. Bundan dolayı toplumcularda şimdiki zamanın rahatsızlığı görülür; ancak geleceğin bu rahatsızlığı bitireceği inancı onların gelecek zamana karşı bir beklentiye yöneltir (Armağan,2003: 40-43). Bu nedenle Ilgaz’ın *Çocuklarım* şiirinde şimdiki zaman unsuruna fazla rastlanmaz. Çünkü şair, şimdi ve geçmişten memnun değildir. Bunun sebebi ise geçmiş ve şimdinin çocukların sıkıntılarını yer vermesidir. Şair, çocukların ıstırabını anlattığı şimdiki zamandan kaçma temayülündedir. O, çocuklarını altın çağ olarak gördüğü geleceğe taşımaya çalışır. Çünkü gelecek de tıpkı çocuklar gibi şaire umut vaat etmektedir.

Şiirde doğrudan veya dolaylı olarak işlenen zaman unsurları şunlardır: *Yoklama defteri, sinema dönüşü, karşılarken akşamı, isterken adam olmanızı, uğramaz oldu, limon satar, çaycılık eder, inceleye duralım, neler öğrenmedik, hesapladık yıldızların uzaklığını, Orta Asya’dan konuştuk, neler düşünmedik, burnumuzun dibindeki görmeden, üzülmedik, acımadık, kendimizi unutarak*. Şiirde kullanılan zamanlara bakıldığında on beş çekimli zamanın kullanıldığı görülür. Bu zamanlardan 12’si geçmiş, 3’ü geniş zamandır. Şair, şiirinde geçmiş zamanı sık kullanarak geçmişin hesaplaşmaları, üzüntüleri, çaresizliği ile geleceğin umut veren hayalciliği arasında bir köprü kurar. Geleceğe uzanmaya çalışır. Armağan’ın (2003: 45) da belirttiği gibi Ilgaz’da gelecek ise “*Gelecek, ancak geçmişin kıskırtıcılığı ve şimdinin verili, kurumlaşmış gerçekliğinin dışlanması sayesinde kurulabilir.*” şeklinde işlenir.

Ilgaz'ın şiirindeki zaman unsurlarına bakıldığında şairin anakronik (Durmuş 2003:2) zamanı işlediği dikkati çeker. Çamuroğlu (Akt. Durmuş 2003:2) şiirde anakronik zamanın kullanılmasının amacını: “*İnsan somutluğu(nu) geçmişle gelecek arasındaki bir yerde yani şimdide bularak’ insanın tinsel varlığını hale taşımak ve bireysel öznenin belleksel varoluşunu çıkarmaktır.*” şeklinde değerlendirir. *Çocuklarım* şiirinde bu amaca uyan biz zaman hâkimdir. Şiirin geneline şimdiki zamanı yaşayan ama geçmiş zamandan çıkamayan bir zaman dilimi bulunuyor. Çünkü şiire şairin hatıraları yön vermektedir.

Şair, şiirin ilk bölümünde öğrencilerini tanıma zamanı olarak *Yoklama defterinden öğrenmedim sizi ve sinema dönüşü* diyerek geçmişte bilinmeyen durgun bir zamanı yaşadığı ana taşır. *Çocuklarım* şiirinde (4. bölümü hariç) şimdi ile geçmiş birbiriyle kemikleşmiştir. Ilgaz, şiirde somut olarak geleceğe veya şimdیه değinmez. O, daha çok geçmişle hesaplaşma içerisinde olduğu ve geçmişten muzdarip olduğu için vaka zamanını anlatma zamanında tekrar yaşar. Ilgaz'ın şiirlerinde gelecek ve geçmiş Shakespeare ve Wordsworth'da olduğu gibidir. Yani “*Gelecek, daha gelirken bile her şeyi geçmişe dönüştürmekte, şimdinin içini boşaltmaktadır.*” (Akt. Armağan, 2003: 35). Ayrıca şiirde sıklıkla kullanılan geçmiş zaman, kronolojik olarak değil kesintilerle (gel-gitlerle) işlenmiştir. Bu nedenle Ilgaz, şiirlerinde çevrimsel zamana (Armağan 2003: 44) yönelir. Yani şair *hatıra antolojisinden* istediği zaman dilimini açıp anlatıyor. Bu durum şiirde nesnel olmayan, şairin duygu ve düşüncelerine göre şekillenen öznel bir zamanı karşımıza çıkarıyor.

Çocuklarım şiirinde şair ile çocuklar arasında gelişen olayların anlatıldığı bir zaman süreci görülür. Bu da Ilgaz'ın şiirinde önemli bir unsur olan zamanı çocuğu anlatmada araç olarak kullandığını gösterir. Bundan dolayı Ilgaz, şiirin tamamında öğrencileriyle yaşadığı zamanı yani *anıs*al zamanı işler.

SONUÇ

Ilgaz'ın sanatsal bazı yönlerinin değerlendirildiği yukarıdaki incelemede şairin tematik olarak çocuğu işlemede çok başarılı olduğu görülmüştür. Ilgaz, yakın dünyasından aldığı somut malzemeyle *Çocuklarım* şiirini ustaca inşa etmiştir. Şiirin genelinde somut unsurlar olsa da gerçek hayatın verdiği sıkıntılar, ara ara şairi öğrencileriyle huzur bulduğu iç dünyaya yöneltmektedir. Şair, somut dünyayı şiir denilen sihirli makasıyla kesip biçip şekillendirirken bu şiire kılıf olan dil ve üslûp da şairin ne kadar başarılı ve usta bir terzi olduğunu göstermektedir. Çünkü şiirin genelinde şairin sözcük tasarrufunda bulunuşu, söz varlığını orantılı ve doğru olarak kullanması, işlenen duyguya göre fiil ve

isimlerin tercihi, cümle kuruluşları, isim grupları, yapılan vurgular şiirin dilini başarılı kılan temel esaslar arasındadır.

Çocuklarım şiirinde edebî eserin üç temel unsuru olan zaman, mekân ve kahraman arasında rastlantılara bırakılmayan kurgular tasarlanmıştır. Ilgaz'ın şiirinde zaman, dünün, bugünün ve geleceğin içinde olduğu üç ayrı sandıktır. Şair, dünü ders alınması gereken bir süreç olarak değerlendirir. Bundan dolayı dün sandığına şair, çocukların korkularını, kaygılarını, ihtiyaçlarını, çocuk olmanın gereklerini, aileyi, okulu ve çevreyi yerleştirir. Bugünün sandığında ise dün sandığında bulunanlara ek olarak hem kendisinin hem ailenin hem de çevrenin çocuğun omzuna bindirdiği yükü ve ondan beklentileri, hayatın zorluklarını, çocuğun gelecek sandıkta olmasını istediği hayalleri ve bütün rengiyle kokusuyla yaşamı yerleştirir. Gelecek içinse Ilgaz çocuklar için süslü bir çeyiz sandığı hazırlar. Onun gelecek sandığında olanlar kadar olmayanlar da önemlidir. Bu sandıkta dünün ve bugünün kaygıları, korkuları, acıları, hastalıkları, sancuları, yoksullukları, şiddeti ve karamsarlıkları yoktur. Şairin gelecek sandığı umut, huzur, başarı, sağlık, mutluluk, oyun; her renkten kelebek ve çiçeklerle süslü, içinde serin tertemiz suların aktığı, dağlarında sümbül ve menekşelerin koktuğu doğa bulunmaktadır. Şairin şiirdeki en büyük emeli çocuğa bu sandığı armağan etmektir.

Ilgaz'ın toplumcu olması itibariyle eserlerinde seçtiği mekânlar genellikle sıradan hayat koşuşturmalarının yaşandığı mekânlardır. Oysa bir öğretmen olan Ilgaz, çocuklar için mekân tespitinde bulunurken okul ve okul çevresi onun ilk tercihidir. Bundan dolayı *Çocuklarım* şiirinde şairin mekân olarak kullandığı on yedi kelimden on bir tanesinin okulu vurgulayan sözcük ve sözcük gruplarından oluşması bir tesadüf değildir. Çünkü şair şiirde mekâna dair iki duyguyu ön plana çıkarmaktadır. Bunların ilki, çocukların okul yerine başka mekânlarda olmalarının şaire verdiği üzüntü; ikincisi de şairin çocukları okulda getirme isteğidir. Bu iki duygu, şiirde kullanılan mekânlara yön vermektedir. Sonuç itibariyle *Çocuklarım* şiirinde çocuk, tıpkı zaman gibi akıcı, değişken ve sürekli yenilenirken; aynı zamanda mekân gibi gerçek, somut ve kalıcıdır. ©

KAYNAKLAR

- ABADAY, Ali (2007), “ Sınıfların Hocası”, *Kdergisi, Alkım Basım. 55.Sayı. s. 8-11.*
- AKSAN, Doğan (2006), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara, Engin Yay.
- ARMAĞAN, Yalçın (2003), *Melih Cevdet Anday Şiirinde Zaman*, Ankara. Bilkent Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış YL Tezi).
- BEZİRCİ, Asım(1997), *Rıfat Ilgaz*, İstanbul. Çınar.
- ÇETİN, Nurullah(2005), *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara, Öncü Yay.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2004), *Metin Tahlillerine Giriş/2 Hikâye- Roman- Tiyatro*, Ankara, Akçağ Yay.
- DURMUŞ, Mithat(2003), “Melih Cevdet Anday’ın Şiirlerinde Bireysel Öznenin Belleksel Varoluşu Bağlamında Zaman İzleği”, *Türkoloji Dergisi, C.XIV, Ankara, S.2, 165-180*
- ELİAS, N. Orbert (2000), *Zaman Üzerine* (Çev. Veysel Atayman), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- ILGAZ, Rıfat (2009), *Sınıf*, İstanbul. Çınar Yayınları.
- KABACALI, Adnan (1993), *Edebiyatımızın Koca Çınarı Rıfat Ilgaz*, İstanbul, Tüyap Yay.
- KAYA, Ö. Özgür (2007), *Rıfat Ilgaz’ın Eserlerinde Çocuk ve Çocuk Eğitimi*, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış YL Tezi).
- OĞUZ, Orhan (2010), “Süleymaniye’de Bayram Sabahı Şiirinde Medeniyet Yansıması Olarak Mekân”, *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi, Sayı 1, İstanbul, Dergâh, s.125-129.*
- ÖZKAN, Hüseyin (1975), *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, İstanbul, Yeni Desen Matbaası.
- PARLATIR, İsmail (2008), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara, Yargı Yay.
- SEZER, Sennur(1991), “Rıfat Ilgaz’ın Şiiri ve Romanı”, *Varlık Dergisi, Sayı 1011, s. 30-41.*
- SÖNMEZ, Hülya (2012), “Rıfat Ilgaz’ın Şiirlerinde Çocuk”, *Akademik Bakış Dergisi, Sayı 30, s.1-20.*
- STEVÍCK, Philips(2004), *Roman Teorisi* (Çev. Kantarcıoğlu) Ankara, Akçağ Yay.
- TOMBUL, Şermin (2009), *Rıfat Ilgaz’ın Bacaksız Serisinde Biçim İçerik İncelemesi ve Serinin İlköğretim Türkçe Programına Göre Değerlendirilmesi*, Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).